

DATE NOI DESPRE O PLACUȚĂ VOTIVĂ CU REPREZENTAREA ZEULUI PAN AFLATĂ ÎN COLECȚIILE MUZEULUI DIN SEBEȘ

Într-un articol apărut în 1970, dedicat reprezentărilor zeului Liber Pater – Dionysos și a acoliților săi descoperite pe teritoriul Transilvaniei, C. Pop publica descrierea și fotografia unei plăcuțe votive de marmură cu imaginea lui Pan, aflată în colecțiile Muzeului din Sebeș (nr. inv. 2199). Pe baza informațiilor primite la acea vreme de la I. Al. Aldea, autorul presupunea ca loc de proveniență a piesei, orașul Alba Iulia (Pop 1970, 154, nota 14). Consultând recent registrul de inventar al respectivului muzeu, am constatat că plăcuța în discuție a făcut parte din colecția particulară a profesorului Grigore Ionescu din Partoș, care a donat-o în 1957 muzeului împreună cu materiale epigrafice, sculpturale, capiteluri de coloană, materiale tegulare și ceramică de epocă romană. În cele ce urmează, pornind de la această piesă, vom încerca să emitem câteva considerații asupra răspândirii acestui tip de reprezentări pe teritoriul provinciei Dacia și, implicit, asupra locului ocupat de această zeitate în panteonul divinităților adorate în provincia nord-dunăreană.

Pan ocupa un loc aparte în panteonul elenic, fiind adorat mai ales în Arcadia, de unde se pare că ar fi fost originar. Era un zeu al cultelor pastorale care s-a răspândit în toată Grecia, generalizându-se chiar și în afara lumii elene.

Avea o înfățișare demonică: jumătate om, jumătate animal, figura sa cu barbă avea o expresie de viclenie animalică, plină de riduri, coarne de țap și o bărbie foarte proeminentă. Trupul uman era acoperit cu păr des, având picioare și copite de țap.

Era o divinitate înzestrată cu o activitate sexuală mai deosebită, pândea nimfele și băieții tineri; probabil și fiindcă făcea parte din colegiul lui Dionysos era considerat un zeu afemeiat. Atributele lui Pan erau și cele legate de statutul lui ca zeu pastoral: un nai, o bătă de păstor, o coroană din ramuri de pin. Era considerat ca fiind inventatorul naiului.

Miturile sale erau rare și legendele în care apare erau în general produse de imaginația poezilor alexandrini, care au evocat adesea acest demon pitoresc, obișnuit idilei rustice. Totuși, legendele care par cele mai vechi erau cele legate de nașterea sa. Au existat o serie de variante, dar nici una nu este certă. De exemplu, un imn considerat homeric îl celebra și afirma că era fiul lui Hermes de pe muntele Cilene și a fiicei lui, Driops. Când s-a născut, mama lui s-a speriat de copilul monstruos pe care-l născuse, dar Hermes l-a înfășat într-o blană de iepure și l-a dus în Olimp, așezându-l aproape de Zeus, astfel încât să poată fi văzut de toți ceilalți zei. Privindu-l, toată lumea devenea foarte veselă, mai ales Dionysos în cortegiul căruia, mai târziu, Pan va figura de bună voie. Fiindcă le bucura inima tuturor, zeii i-au dat numele de Pan.

Există și alte filiații pentru Pan, una dintre cele mai curioase îl leagă de ciclul eroic al Odiseei. Se pretindea că Penelopa n-ar fi rămas credincioasă soțului său Ulise și că în absența lui, toți претенdenții pe rând fuseseră iubiții ei, iar produsul acestor multiple iubiri ar fi fost zeul Pan. Alte variante ar fi trecerea lui drept un fiu al lui Zeus și Calisto, al lui Cronos și al Rheei, al lui Uranos și al Gaiei, sau pur și simplu al unui păstor, Cratis și al unei capre. La Roma, Pan era identificat fie cu zeul Faunus din legendele palatine, fie cu Silvanus (Florescu 1980; Sanie 1981; Chevalier, Gheerbrant 1994; Kernbach 1995).

Piesa adusă în discuție se găsește și în prezent în colecțiile aceluiași muzeu, unde am avut ocazia să o studiem. Este vorba despre o placă de marmură albă cu grosimea curpînsă între 1,5 și 2,5 cm, variațiile datorându-se atât adâncimii fundalului pe care este reprezentat reliefurile (aproximativ 0,5 cm), cât mai ales suprafeței neregulate de pe spatele piesei, care nu a fost fațetată. Demn de semnalat este faptul că pe această suprafață neregulată se mai păstrează încă urme de mortar, ceea ce oferă un indiciu asupra modului de fixare a piesei. Placa de marmură, inițial de formă rectangulară se păstrează doar fragmentar, lipsind jumătatea superioară precum și colțul stîng de jos. Lățimea maximă a piesei este de 14 cm, în timp ce din lungime se mai păstrează doar 19 cm. Într-un chenar rectangular, simplu, cu o lățime cuprinsă între 1,2 – 1,7 cm pe lateral și 4,5 cm în partea inferioară a piesei, apar reprezentate picioarele de țap ale zeului Pan, păroase, terminate cu copite. Înălțimea maximă a reliefurilor, aflată în zona coapselor și a abdomenului personajului principal, depășește înălțimea

chenarului. Coapsele sunt acoperite cu un păr lung, pieptănat în şuvițe, realizate cu ajutorul unor incizii ondulate paralele. Genunchiul piciorului stâng, ca și copita piciorului drept sunt sugestiv conturate. Organul genital este reprezentat în mod voit mărit. În colțul din dreapta sus al fragmentului păstrat apare o parte din brațul stâng al zeului, ce ține un obiect greu de definit, având în vedere starea proastă de conservare a piesei. Având în vedere analogiile cu alte piese de același tip, cel mai probabil este vorba de un *pedum*, atribut tradițional zeului lui Pan (Popa, 1999, 673). Zeul executa o mișcare ușoară spre dreapta, cu greutatea corpului pe piciorul stâng, iar piciorul drept făcând o mișcare spre înainte. În spatele personajului, spre dreapta este reprezentată o capră sau un țap. Înălțimea reliefului în cazul acolitului zeului este foarte redusă, picioarele din planul îndepărtat fiind delimitate de fundal cu ajutorul unor incizii. Tot cu ajutorul unor incizii triunghiulare, plasate în special în partea din spate a animalului s-a încercat să fie sugerate şuvițele din blana acestuia.

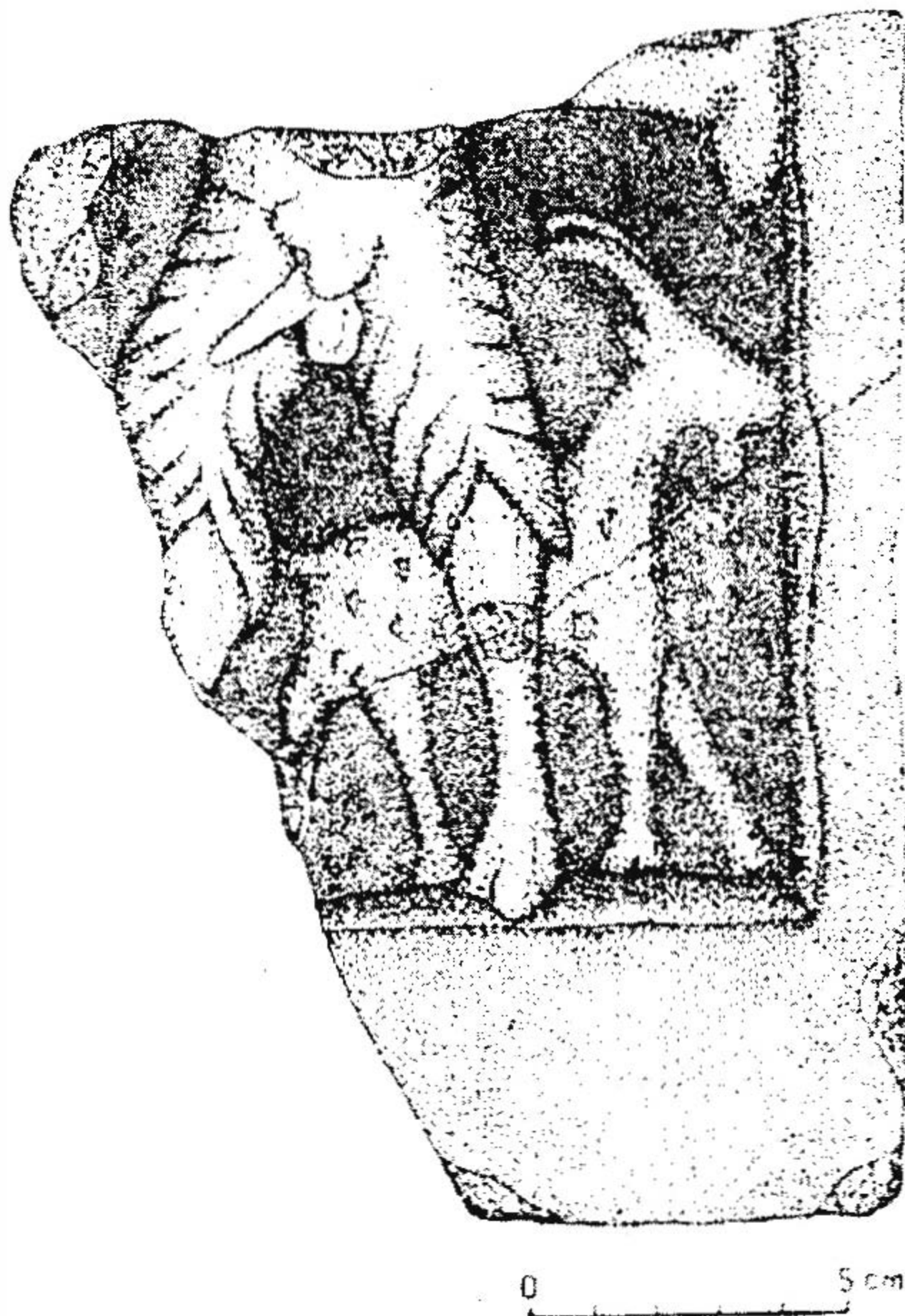

Fig. 1. Reprezentarea zeului Pan păstrat în Muzeul din Sebeș.

Din păcate, starea fragmentară a piesei ne împiedică să facem precizări suplimentare asupra întregii scene figurative. Plăcuțe similare, cu zeul Pan singur, în pas de dans, au mai fost descoperite în provincia Dacia, la *Apulum* (3 exemplare) (Pop 1967, 171-173, nota 16, fig. 3; Băluță 1976, 142-143, fig. 4) și Cigmău (Popa 1991, 673, fig.1). Acestea reprezintă un tip distinct, fiind însă greu de spus dacă sunt creația unui singur atelier. Concentrarea lor în zona centrului urban apulens precum și unele similitudini în privința compoziției, ar pleda în acest sens. Toate plăcuțele sunt încadrate de un chenar similar celui din colecția muzeului sebeșan și-l reprezintă pe Pan cu dubla sa natură, umană și animală, dansând, totdeauna însoțit de un țap sau o capră, și ținând în mână un *pedum* și, după caz, un *syrinx* sau o pateră. Existau însă și unele diferențe în privința detaliilor figurative. În cazul piesei din muzeul sebeșan personajul execută o mișcare spre dreapta, la fel ca și în reprezentarea de la Cigmău, în timp ce pe piesele descoperite la Alba-Iulia, zeul era puțin aplecat spre stânga sau în poziție statică. Variaza de asemenea dimensiunile pieselor precum și unele amănunte de compoziție (poziția acolitului lui Pan, prezența *syrinx*-ului, a paterii, a unor

altărașe sau a unor motive vegetale, reprezentarea organelor genitale). În mod interesant, plăcuța păstrată la Muzeul din Sebeș își găsește cele mai bune analogii în exemplarul de la Cigmău. Starea fragmentară a piesei ne împiedică să tragem o concluzie certă. Există desigur posibilitatea ca exemplarul de la Cigmău să fie tot un produs al unui eventual atelier apulens sau chiar ca piesa din colecțiile muzeului sebeșean să nu fie realizată de fapt la *Apulum*. În cazul în care am avea de-a face însă cu două ateliere deosebite, este plauzibilă existența și circulația unor așa-numite "caiete de desene" care, realizate într-un anumit centru, se răspândesc apoi pe o arie mai largă (Bărbulescu 1984, 53).

În afara provinciei Dacia, descoperiri de acest gen, înfățișând pe Pan singur sau în compania nimfelor, sunt foarte frecvente în zona litoralului dalmat sau Panonia. S-a avansat chiar ideea unei legături între tăblițele votive de la *Apulum* și existența în apropiere, în zona exploatărilor miniere, a unor așezări de coloniști illyri. În lumea illyră și tracă însă, sub chipul tradițional al lui Pan este cinstit prin inscripții, Silvanus. S-a presupus chiar, că sub forma zeului grec se poate deduce cinstirea, prin *interpretatio romana*, a unor divinități locale, fapt susținut și de răspândirea inegală a acestui cult pe teritoriul imperiului (Bogdan Cătăniciu 1975, 326). Lipsa indicațiilor epigrafice în cazul plăcuțelor din Transilvania, face oarecum nesigură identificarea zeității adorate sub chipul lui Pan. Descoperirea la *Apulum* a unei tăblițe de marmură în care este reprezentat Silvanus, lucru de altfel confirmat și de inscripție, dar în care zeul "împrumută" cornițele, atribut al lui Pan, pare a sugera un început de asimilare a celor două divinități. Piesa respectivă a fost încadrată de M. Bărbulescu în categoria unicatelor, fiind considerată un import, adusă probabil de posesorul ei dintr-o regiune a imperiului în care această asimilare era produsă. Semnificativ în acest sens este faptul că, în toate celelalte reprezentări ale lui Silvanus în plastica Daciei, acesta nu prezintă nici un atribut caracteristic zeului grec al vegetației (*syrinx*, *pedum*, picioare de țap), Silvanus și Pan fiind două divinități clar distincte (Bărbulescu 1984, 48).

Acolitul lui Dionysos nu a avut o mare preponderență în mediu dacic, Silvanus fiind cel care era adorat mai mult în această provincie. la început ca zeu al pădurii, pășunilor, iar mai târziu ca zeu al întregii vieți rurale. Totuși, avându-se în vedere proveniența pieselor de la *Apulum* și Cigmău din perimetrul vechilor castre romane, s-ar putea ca el să fi fost adorat în rândul soldaților de acolo.

Toate aceste plăci, chiar dacă sub aspect artistic sunt simplu lucrate ele constituie o nouă contribuție la cunoașterea vieții artistice și spirituale în Dacia Romană.

EMILIA COVACI
Universitatea „1 Decembrie 1918”
Alba Iulia

BIBLIOGRAFIE

- Băluță 1976 - C. Băluță, *Placa votivă fragmentară din marmură dedicată lui Pan*, în *Apulum*, XIV, 1976, p. 142-143.
- Bărbulescu 1984 - M. Bărbulescu, *Interferențe spirituale în Dacia Romană*. Cluj-Napoca 1984.
- Bogdan Cătăniciu 1975 - I. Bogdan Cătăniciu, *Iconografia zeului Pan pe teritoriul României*, în *Sargetia*, XI-XII, 1974, 1975, p. 323-330.
- Chevalier, Gheerbrand 1994 - J. Chevalier, A. Gheerbrand, *Dicționar de simboluri*, vol. 3, București, 1994.
- Macrea 1969 - M. Macrea, *Viața în Dacia Romană*, București, 1969.
- Pop 1967 - C. Pop, *Reprezentări dionysiace în Dacia*, în *Apulum*, VI, 1967, p. 171 - 173.
- Pop 1970 - C. Pop, *Reprezentări bacchice romane în Transilvania*, în *ActaMN*, VII, 1970, p. 154.
- Popa 1991 - V. Popa, *Un relief votiv cu Pan descoperit la Cigmău (Germisara)*, în *Sargetia*, XXI-XXIV, 1988, 1991, p. 673 - 677.
- Grimall 2001 - P. Grimall, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, București, 2001.
- Florescu 1980 - R. Florescu, *Dicționar enciclopedic de artă veche a României*, București, 1980.
- Sanie 1981 - S. Sanie, *Culte orientale în Dacia romană*, București 1981.
- Kernbach 1995 - V. Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, 1995.

**NEW DATA ON A VOTIVE PLATE REPRESENTING THE GOD PAN AND WHICH IS PART OF
THE COLLECTIONS OF THE SEBEŞ MUSEUM**

SUMMARY

The piece under discussion was discovered in *Apulum*, other four copies having been discovered so far, probably originated in the same workshop and made in the same manner. Based on this, we tried to highlight a few elements related to the spreading of the cult of god Pan on the territory of the Dacia province and, implicitly, related to the place occupied by this divinity in the pantheon of divinities worshipped in the north Danubian province.

EXPLANATION OF FIGURE

Fig. 1. Representation of the god Pan kept in the Museum of Sebeş.